

Předmluva

Vážení čtenáři,

kniha, kterou otevíráte, je prvním svazkem rozsáhlého čtyřdílného kompéndia, jež vykresluje dějiny české literatury mezi lety 1945–89 a klade si za cíl to, co bývá cílem všech obdobných literárních dějin, totiž utřídit a klasifikovat dobovou literární produkci a pojmenovat procesy utvářející kontext, v jehož rámci vznikaly jednotlivé texty. Jeho přirozeným úkolem je rovněž vyzdvihnout jedinečná a mimořádná díla, jež by měla zůstat živou hodnotou a součástí národní paměti, a zároveň postihnout příslušnost těchto děl k určitým vývojevým a typologickým řadám.

Iniciátoři projektu, k nimž vedle autora těchto slov patřil i zesnulý Vladimír Macura, si byli vědomi teorií, které tvrdí, že dějiny literatury by se měly zabývat výhradně jevy specificky literární povahy, a neměly by tudíž kontaminovat studium literárních faktů například se sociálními zřeteli, které podle těchto teorií utvářejí jiné historické řady s řadou čistě literárněhistorickou korelující, avšak nekorespondující. Nicméně stejně tak si iniciátoři projektu byli vědomi toho, že přistupují k velmi specifickému historickému období, kdy byl osud nejen české literatury a kultury, ale celý duchovní život české společnosti pod bezprostředním mocenským vlivem komunistických idejí a z nich vyrůstající politické praxe totalitního státu. Abstrahovat od těchto společenských souvislostí by znamenalo abstrahovat od činitele, který měl klíčový vliv na průběh dějů a na myšlení jeho aktérů.

Náš přístup k práci na *Dějínách* vyrostl z metodologického přesvědčení, že existuje zásadní rozdíl mezi minulostí a historickými texty, které ji analyzují a popisují. Lidská minulost, a tedy ani minulost literatury, nemá charakter esence, kterou bychom mohli někdy zcela a beze zbytku postihnout, nýbrž je „jen“ předmětem našich výkladů a interpretací. *Dějiny*, které o ní píšeme, jsou součástí nikdy neustávající snahy lidské společnosti o pochopení vlastní minulosti a jejího smyslu. Text *Dějiny* má narativní charakter, je subjektivně motivovaným a stylizovaným vyprávěním, příběhem, do něhož se prolíná nejen okamžik vzniku, ale i společenská pozice a názory toho, kdo je formuluje. Literárněhistorické texty a kánony, které tyto texty prezentují, proto nemohou být formulací obecně platné pravdy, ale konstruktem, jenž vypovídá nejen o svém předmětu, ale i o svých tvůrcích.

Připustíme-li subjektivnost každého literárněhistorického textu, musíme vnímat i jeho časovost a účelovost. Každý subjekt má přirozenou tendenci hledat jevy a prvky, které mu umožňují konstruovat kontinuální vazby mezi vlastní minulostí, přítomností a budoucností. Paměť, kterou historie prezentuje, je tak do značné míry určena neustálou potřebou znovu a znovu potvrzovat identitu toho, kdo je subjektem těchto dějin. Tímto subjektem však není badatel, který dějiny píše, ale určité kolektivum, které je jejich adresátem a které samo sebe jako jejich adresáta a subjekt vnímá. V případě dějin české literatury tedy kolektivum označované jako český národ.

Existují nepochybně možnosti konstruovat objekt a subjekt historické výpovědi na základě jiných než jazykových a národnostních kritérií, zejména areálový přístup reflektující koexistenci a střetávání různých národů v jednom prostoru. Tento přístup je ve středoevropském prostředí velmi funkční a produktivní. V případě dějin české literatury druhé poloviny dvacátého století je však možnost jeho užití limitována jednak skutečností, že právě v této době se český národ poprvé v dějinách stal – v důsledku války, okupace a následného vysídlení Němců – naprostým národním hegemonem v prostoru českých zemí, jednak snahou komunistické totality nahradit tradiční areálové kulturní vazby vazbami v nově konstruovaném prostoru lidově demokratických či později socialistických zemí.

Fakt, že se historie při konstrukci obrazu minulosti pohybuje na pomezí objektivního sebepoznání a subjektivně motivovaného mýtu, nechápeme jako negativum, které zcela ruší možnost reálně poznávat minulost, ale jako přirozenou vlastnost doprovázející každý pokus o historickou sebereflexi. Každý subjekt – ať již jde o individuum, nebo kolektivum, jako je národ – si musí takové konstrukty na hranici sebepoznání a mýtu utvářet, neboť bez nich by ztratil vlastní identitu. Jde jen o to, být si plně vědom hranic a rozměru vlastního poznání: pochopit, že nejde o poznání absolutní, ale o součást neustálého dialogu, ve kterém neusilujeme o definitivní soudy, ale o nikdy nekončící hledání vztahu mezi přítomností a minulostí – vztahu, který nás nutí znovu a znovu si odpovídat na otázku, kdo jsme, kdo jsme byli a kam míříme. Kultura a společnost, která se takto neptá, je mrtvá.

Již samotným odhodláním napsat dějiny poválečné české literatury jsme vstoupili do přímé polemiky s těmi, kteří zpochybňují samotnou možnost pojmenovat minulost. Nehodláme totiž přistoupit na dnes vlivnou tezi, že minulost sama o sobě je jen hromada vzájemně nesouvisejících faktů a jevů bez vzájemné spojitosti a kontinuity, z níž je možné vystavět cokoli. Nepřijímáme ani tvrzení, že objev narativnosti a konstruovanosti historických textů znamená konec tradiční historiografie, a ani módní intelektuální spekulace, které buď zcela vylučují možnost napsat historický text, který by měl poznávací funkci a nadosobní platnost, nebo naopak vyhláší, že si minulost můžeme libovolně

vymýšlet tak, jak se nám to právě aktuálně hodí. A konečně se neztotožňujeme s ideou, že literárněhistorická příručka může vzniknout pouze cestou dedukce, tedy postupem, kdy si badatel nejprve spekulativně vymezí svou ideovou či ideologickou perspektivu a tu pak ilustruje pomocí příhodně zvolených faktů a dat.

Náš metodologický postup při vzniku předkládaného textu byl totiž přímo opačný: vycházeli jsme z předpokladu, že naší povinností je pokusit se oprostit od dosavadních ideologických schémat a výkladových šablon, což nás vedlo k návratu k pramenům, ke snaze shromáždit materiál, znovu jej přečíst současnými očima a teprve na základě této obnovené zkušenosti konstruovat text *Dějin*. Jestliže utváření historického obrazu minulosti vždy postupuje od evidence k interpretaci, naším úkolem bylo zachytit množství různorodých faktů (o autorech, dílech, literárních, kulturních a společenských souvislostech tvorby a recepce literatury) a souběžně rovněž usilovat o nadindividuální poznání a výklad „logiky dějin“ literárních procesů a děl.

Svou práci na projektu *Dějin* jsme započali v druhé polovině devadesátých let, tedy v době, kdy historický odstup od zpracovávané materie nebyl velký a kdy její výzkum byl víceméně na počátku. A protože jsme zároveň věděli, že stanovený úkol je nad síly jakéhokoli jednotlivce, koncipovali jsme ji od samého počátku jako kolektivní dialog nad tématem. Díky podpoře Grantové agentury ČR jsme se přitom nemuseli soustředit pouze na okamžitou tvorbu definitivního textu a mohli naši práci pojmut jako proces postavený na konfrontaci jednotlivých názorů a postojů, zakotvený ve více než šestiletém analytickém průzkumu terénu (prostřednictvím řady bibliografických rešerší, dílčích studií a pracovních kapitol) a směřující k hledání přirozeného, organického výkladu historického řetězce, který nedeformuje materiál.

Jako součást prací na projektu tak vzniklo a bylo publikováno okolo sto padesáti svébytných textů, studií a pracovních kapitol, byly uspořádány tři velké mezinárodní konference a řada dalších symposií a pracovních setkání, jejichž výsledkem byly mimo jiné knižní publikace *Rok 1947* (1998), *Populární literatura v české a slovenské kultuře po roce 1945* (1998), *Návraty k velkému* (2000), *Zlatá šedesátá* (2000) a *Život je jinde...?* (2002). Jako doplňková součást projektu vznikl i *Slovník českých literárních časopisů, periodických literárních sborníků a almanachů 1945–2000* (2002), redigovaný Blahoslavem Dokoupilem, a čtyři díly antologie *Z dějin českého myšlení o literatuře*, jež uspořádal Michal Příbání a které postupně vyšly v letech 2001–2005.

Obecnější diskuse se od začátku doplňovaly s vlastní prací na Dějinách, na níž se podílelo přes padesát badatelů z nejrůznějších literárněvědných pracovišť. Osu týmu a redakci *Dějin* tvořili pracovníci z pražského a brněnského pracoviště Ústavu pro českou literaturu AV ČR, na podkladových studiích však spolupracovali i odborníci z jiných odborných institucí, zejména z filozofických

a pedagogických fakult univerzit v Praze, Brně, Olomouci, Ostravě, Českých Budějovicích, Hradci Králové a Ústí nad Labem.

Naším konečným cílem bylo napsání textu literárněhistorické příručky a redaktoři projektu si dobře uvědomovali, že k tomuto cíli nelze dojít jen cestou indukce, jež se může změnit v bezbřehé a nekonečné diskuse. Koordinace mnoha spolupracovníků vyžadovala pevný „cestovní plán“ a také přesné vymezení hranic prostoru, v němž se budeme pohybovat. Pevným bodem na této cestě za výsledným textem *Dějin* tak redaktoři učinili rozsáhlou maketu, která měla funkci výchozí pracovní hypotézy. Tato hypotéza sice neznamenalala nezměnitelné dogma, nicméně deduktivně definovala nejen vlastní předmět výzkumu, ale také rozvržení jeho výkladu do jednotlivých kapitol a oddílů. Vytvořila tak základní komunikační osu a usnadnila koordinaci individuálních výzkumů. Umožnila zadávat jednotlivé části textu rozdílným autorům a zároveň uvádět v soulad jednotlivé výsledky dílčích prací, což přirozeně znamenalo také zpětné korekce nejen výchozí hypotézy, ale i projektovaného celku.

Maketa musela zejména vymezit základní obrysy příběhu, který jsme chtěli o dějinách české literatury období socialismu vyprávět. Pro jeho definitivní formulaci bylo důležité, že při práci na textu do dialogu vstupovali badatelé odlišného věku, rozdílné osobní a literární zkušenosti a literárněvědné orientace. Jejich prostřednictvím docházelo totiž k přímé konfrontaci tří vzájemně kontrastních příběhů, se kterými pracovaly dosavadní literárněhistorické a kritické pohledy na literaturu let 1945–89.

První příběh od padesátých let produkovaly a reprodukovaly literárněhistorické příručky, které si kladly za úkol doložit hodnotovou mimořádnost a nadřazenost oficiální české literatury. Tento příběh vyprávěl o neustálém literárním pokroku, o postupném přibližování se spisovatelů k ideálu literatury, která je pravdivá a čtenářsky oblíbená a přitom zcela jednoznačně potvrzuje výhody života v socialismu, jakož i nevyhnutelnost budoucího vítězství komunismu. K nevelkým, nepřiliš zdůrazňovaným dramatickým zádrhelům patřila některá „dílní pochybení“ z počátku let padesátých, a především „zrada odrodilců“ v letech šedesátých.

Protipólem tohoto oficiálního příběhu je příběh o boji proti schématům, dogmatům, cenzuře a posléze i proti celému komunistickému režimu. Tento příběh vypráví o cestě od komunistické víry k postupnému poznání složitosti věcí, o osobní odvaze a vzdoru, o tematických i formálních výbojích postupně rozbíjejících příliš úzké normy. Jeho typickým hrdinou je spisovatel, který po válce vstoupil do literatury jako bojovník oddaný komunistické straně, spolutvůrce její kulturní politiky a ideologie. V následných desetiletích pak prošel deziluzí z rozporu mezi ideály a realitou a přes snahu o revizi výchozích axiomů dospěl až k zásadním pochybám, které jeho bojovnost obrátily nejprve vůči „konzervativnímu“ křídlu uvnitř KSČ a poté, co se komunistická strana ukázala nereformovatelnou a její ideály nerealizovatelné, i vůči celému systému. Odtud

pak jeho cesta za normalizace vedla do exilu či disentu. Přes všechny počáteční omyly byla tudíž i pouť tohoto hrdiny vítězná, neboť ji určoval neustálý vývoj, dynamika, pokrok, proces překonávání sebe sama, v němž staré chyby byly smývány novějšími činy a postoji.

Oba příběhy o pokroku se přitom v různých dobách různě prostupovaly a doplňovaly, a tak příslušnost určitého autora k prvnímu nebo druhému příběhu nevyrůstala ani tak z poetiky jeho díla, jako spíše z ideologických administrativních direktiv, které určovaly, kdo do socialistické literatury v danou chvíli patří, nebo nepatří. Jen tak mohlo být dílo, které bylo na sklonku padesátých let ostře politicky odsouzeno jako odbojné a škodlivé (například Škvoreckého *Zbabělci*), po několika letech prezentováno jako jeden z úspěchů socialistické kultury, aby pak v letech sedmdesátých a osmdesátých bylo opět zcela zatraceno a odsouzeno k zapomenutí, a tím paradoxně glorifikováno.

Na pozadí této dvojice příběhů o české poválečné literatuře se však konstituoval ještě příběh třetí, vyprávějící životní zkušenost těch, kteří po dobu vlády jedné strany stáli zcela mimo a svá díla mohli publikovat jen za mimořádných okolností. Tento příběh vyjadřoval jejich přirozenou nedůvěru ke všem, kteří si kdy zadali s komunisty, a odmítal nejen oficiální teze a proklamace, ale i veškerou tvorbu poplatnou režimu a konvencím, ať už byla jakkoli oceňována. V devadesátých letech tento třetí příběh nabyl na významu mimo jiné i proto, že se s ním identifikovali také mnozí mladí autoři a kritici, jakož i někteří tvůrci, kteří pozapomněli na vlastní minulosti a začali zaujímat radikální postoje.

Iničiátoři tohoto projektu však byli přesvědčeni, že předkládané dějiny jsou určeny především adresátům, jejichž osobní zkušenost s životem v socialismu bude menší a menší, a proto musí usilovat o text vyprávějící příběh, respektive soubor příběhů, které se neidentifikují ani s jedním z výše nastíněných a zároveň je všechny s dostatečným kritickým odstupem reflektují. Byli proto přesvědčeni, že literaturu této doby nelze postihnout a vyložit, aniž by vzali v úvahu způsoby, jimiž specifický společenský kontext komunistického politického systému Československa spoluformoval literární tvorbu a literární život – ať již se tento život odehrával na „výsluní“ mocenské přízně, nebo v opozici či exilu. V praxi to znamenalo rovněž položit si otázky směřující k podílu české literatury a jejích jednotlivých větví na zrodu, každodenní praxi i rozkladu tohoto systému.

Snaha nepřikládat na sledované období dnešní apriorní kritéria, ale naopak pokusit se jej vyložit z jeho vnitřní podstaty vedla k tomu, že základním prvkem našeho přístupu k výkladu minulosti bylo úsilí o nalezení rovnováhy. Usilujeme o rovnováhu mezi různými možnými interpretacemi textů a procesů, o rovnováhu mezi materiálovou, dokumentační a výkladovou funkcí textu, ale i o rovnováhu mezi rozmanitými možnostmi členění textu.

Rozhodnutí, jak analyzovanou minulost periodizovat a jakým způsobem výklad o ní rozdělit do jednotlivých období, které by tvořily adekvátní interpretační celky, bylo jedním z nejdůležitějších deduktivních koncepčních kroků, které musely předcházet vlastní práci nad textem *Dějín*.

Klíčovou otázkou bylo již to, jak stanovit začátek a konec období, které chceme sledovat, jestliže výchozím bodem našeho rozhodování je zájem o vykreslení dějin literatury období komunistické totality. Zatímco koncový rok 1989 se z tohoto pohledu jevil jako nesporný (snad jen s tou korekcí, že část literárních děl náležejících do zvoleného období byla oficiálně vydána až po tomto roce), volba roku 1945 však mohla být zpochybněna úvahou, že počátek výkladu by měl být přesunut z konce války na její počátek, tedy do roku 1939.

Argumenty pro takový posun jsou v zásadě dva, oba dosti relevantní a vzájemně se doplňující: první vychází z faktu, že ještě před komunistickou totalitou byla česká literatura pod tlakem totality nacistické, druhý poukazuje na skutečnost, že mnohé z procesů, které charakterizují pozdější období, se nastartovaly již za okupace. Je nesporné, že obě tyto skutečnosti se výrazně spolupodepsaly na charakteru poválečného období, a také to, že komparace obou totalit je zajímavým úkolem, který stojí před českým humanitním myšlením.

Iniciátoři těchto *Dějín* se přesto rozhodli považovat za klíčový zlom až rok 1945, neboť byli přesvědčeni, že před tímto rokem a po něm jde o poněkud jiný příběh, který přes všechny paralely a podobnosti vypráví o zcela jiném vztahu mezi literaturou a totalitou. Zatímco okupační totalita byla většinou národa a literární obce vnucena vnější mocí a byla také pocíťována jako mocenský prostředek podrobení českého národa německým, totalita, která se začala rodit po válce, byla z této perspektivy totalitou „vlastní“: systémem, na jehož nastolení se velmi aktivně a dobrovolně podílela i česká literatura a četní spisovatelé. Jakkoli totiž nelze opomenout podíl Sovětského svazu na tom, že komunistická moc od února 1948 zcela ovládla Československo, je zřejmé, že značná část české společnosti tomuto tlaku, či spíše ideologické nabídce, již po válce vyšla vstříc a sovětský vzor iniciativně naplňovala a propojovala s prvky a motivy vyrůstajícími z domácí tradice.

Při hledání dalších periodizačních mezníků se nabízela řada možností, jak zvolené období 1945–89 vnitřně členit, my jsme se však rozhodli celek *Dějín* rozdělit na čtyři období, respektive na čtyři díly. První díl je věnovaný letům 1945–48 a vykresluje pohyb od poválečné euforie a mnohoznačnosti, která byla stále ještě otevřená nejrůznějším možnostem dalšího vývoje, až po okamžik, kdy mocensky nastupuje totalitní komunistická ideologie a praxe. Druhý díl popisuje budovatelskou fázi utváření socialistické literatury a první pochyby o nastoupené cestě. Díl třetí je věnován rozkvětu v šedesátých letech, kdy se česká literatura stávala výraznou opoziční hodnotou a silou. Čtvrtý díl se pak

zabývá normalizačním dvacetiletím a fungováním české literatury v exilovém a samizdatovém komunikačním okruhu, které se právě v tomto období silně rozvinulo.

Roky 1948 a 1969 v našem členění charakterizují jednoznačnou proměnu kulturně-politické situace, která se – v prvním případě velmi rychle, v druhém v průběhu jednoho až dvou let – promítla i do sféry literární a obecně umělecké. Z tradiční periodizace poválečného období se ovšem poněkud vymyká rok 1958, neboť běžnější je členění pracujících s rokem 1956 jako rokem XX. sjezdu KSSS a II. sjezdu Svazu československých spisovatelů. Rozporuplný rok 1958 se nám však zdál být pro potřeby literárních dějin adekvátnější, protože představuje zásadní zlom mezi dvěma etapami: na jedné straně reprezentuje zřetelné utužení, mocenský pokus ideologů komunismu zabránit potenciální liberalizaci režimu a vrátit se k počátku padesátých let, na straně druhé se však právě od tohoto roku začíná celá řada aktivit, které se stanou příznačnými pro následující desetiletí.

Dalším klíčovým problémem při koncipování předkládaných *Dějin* bylo vnitřní členění výkladu uvnitř jednotlivých období-dílů. Jakkoli se toto může na první pohled zdát pouze jako formální problém, adekvátní vymezení výkladové struktury díla je jednoznačně otázkou koncepční.

Jestliže jsme již několikrát naznačili, že předmětem našeho zájmu a výzkumu jsou nejen literární procesy a literární díla, ale i specifické sociální podmínky, za nichž tato díla vznikají a jsou recipována, musí tomu odpovídat i rozvržení textu. Náš výklad proto otevírají – na tradiční dějiny literatury neobvykle rozsáhlé – pasáže věnované politickým a kulturním okolnostem domácího literárního života (včetně například souvislostí života divadelního, překladů či vztahů české a slovenské literatury) a také literárnímu životu v exilu. Následují kapitoly věnované dobovému myšlení o literatuře, literární kritice a vědě, tedy sféře, která na sebe ve sledovaném období často brala povinnost programovat a řídit vlastní literární tvorbu.

Považovali jsme totiž za nezbytné budoucího adresáta těchto dějin dostatečně uvést do – pro nepamětníky dnes již mnohdy neznámých či nepochopitelných – mechanismů, které určovaly každodennost života literatury v totalitní společnosti, stejně tak jako do jazyka a logiky myšlení těch, kteří tento systém v různých dobách, společenských pozicích a rolích vzývali a budovali, ale také těch, kteří se jej pokoušeli modifikovat, rozkládat a rozbíjet, případně zcela ignorovat. Teprve na tomto pozadí lze totiž hledat shody a rozdíly mezi jednotlivými liniemi a větvemi české literatury: tedy mezi tvorbou, jež režim podporovala a petrifikovala, a tvorbou beroucí na sebe naopak roli politické opozice, ale také mezi tvorbou, která politický systém přijala jako určující rámec, a tvorbou, jež ve vnitřní či skutečné emigraci usilovala existovat mimo jeho limity. A na tomto pozadí lze také identifikovat literární jevy, prvky a momenty, které byly konformní s dobovými konvencemi a normami, nebo

naopak tyto normy překračovaly, a tak také například pochopit dobová hodnocení určitých děl a životní osudy, které tato díla spoluutvářela.

Pokud jde o vlastní výklad beletrie, jsme si sice plně vědomi, že literární procesy probíhaly napříč všemi druhy, nicméně z důvodů víceméně praktických volíme tradiční přehledné členění na kapitoly věnované poezii, próze a dramatu. Značná šíře našeho pojetí literárního díla jako předmětu dějin se projevuje v tom, že historický výklad věnujeme nejen těmto třem tradičním druhům, ale rovněž literatuře faktografické, populární a dětské. Na hraně literárních dějin pak leží kapitoly věnované tomu, co se od dvacátého století a zejména od jeho druhé poloviny stalo zcela novým fenoménem, totiž sekundárnímu životu literárních děl v médiích, jako jsou film, rozhlas a televize.

Při výkladu usilujeme o rovnováhu mezi povinností vyzdvihnout umělecké osobnosti a díla, o kterých jsme přesvědčeni, že jsou hodnotou a že by jako hodnota měla být i do budoucna v národní paměti prezentována, a mezi přístupem historickým, který se opírá o přesvědčení, že součástí této paměti musí zůstat nejen povědomí o pohybech a proměnách, ale i o omylech a chybách, které spoluutvářely osudy české literatury a společnosti. A protože nositeli pohybů a omylů často byli dnes již zapomenutí spisovatelé a díla, jejichž původní historickou a vývojovou hodnotu dnes již nevnímáme jako aktuální, nemohou tyto *Dějiny* být pouze dějinami hodnot, ale také dějinami literární produkce.

Toto pojetí si vynucuje také hledání rovnováhy mezi přístupem, jenž klade důraz především na genezi literárních děl, a přístupem recepčním. Ve zkoumaném období byla totiž zásadním, systémovým způsobem narušena bezprostřední časová následnost mezi napsáním a vydáním díla. Totalitní pojmání literatury a nakladatelské praxe jako uzavřeného prostoru, do něhož mohou být vpuštěna pouze díla, která nejsou v rozporu s aktuálním výkladem ideologických dogmat, vedlo totiž k tomu, že značná část literární tvorby nemohla být bezprostředně po napsání vydána a musela čekat na příznivější časy. Některá díla tak před čtenáře předstoupila až za několik let, jiná i po více než jednom desetiletí a některá až po konečném pádu komunismu. Literaturu sledovaného období tak lze hodnotit a interpretovat dvojím, zcela protikladným způsobem – podle toho, zda nás zajímá okamžik vzniku díla, nebo okamžik, kdy toto dílo začalo být recipováno širší čtenářskou obcí.

Pokud bychom například při interpretaci literatury padesátých let vycházeli výhradně z toho, co v té době bylo čtenářům v Československu prezentováno jako současná literatura, mohli bychom vyprávět přesvědčivý příběh o uměleckém úhoru. Pokud bychom ale vycházeli z přehledu toho, co bylo napsáno, leč nemohlo v Československu vyjít, mohli bychom o téže době hovořit jako o „zlatém věku české literatury“, která dala vzniknout řadě významných literárních děl z pera takových osobností, jako byli Bohumil Hrabal, Egon Bondy, Josef Škvorecký, Jiří Kolář a mnozí další. A argumentovali bychom přitom

v podstatě stejnými díly, která má český čtenář spojená s desetiletím následujícím, s oblibou označovaným jako „zlatá šedesátá“.

Dějiny české literatury druhé poloviny dvacátého století musí být proto multiperspektivní a reflektovat jak vznik jednotlivých děl, tak i okamžik, kdy bylo dílo zpřístupněno široké čtenářské obci a stalo se předmětem kritické recepce. Musíme přitom respektovat rovněž případy, kdy dílo bylo zveřejněno náhradními komunikačními kanály, které si utvářel exil a domácí opozice a které měly schopnost v různých dobách oslovovat rozdílné množství adresátů.

Naši situaci komplikovalo rovněž to, že sama forma publikace a její náklad ještě nic nevypovídají o množství skutečných čtenářů daného vydání díla. Jestliže lze totiž obecně konstatovat, že publikace oficiálně tištěné měly snazší přístup ke svým adresátům, současně lze tušit, že kniha čtenářsky atraktivního autora, například Milana Kundery, Josefa Škvoreckého či Ludvíka Vaculíka, vydaná v omezeném nákladu v exilovém nakladatelství nebo i v několika desítkách či stovkách strojopisných opisů v samizdatu, si nakonec našla více čtenářů než kniha režimního autora vydaná ve stotisícovém nákladu a neotevřená ležící ve všech knihkupectvích, skladech a knihovnách.

Vzhledem k linearitě textu, v němž by nemělo docházet ke zbytečným redundancím, bylo ovšem nutné uvážlivě volit optimální logiku výkladu, a tedy také to, v kterém místě dané dílo jen zmíníme a kde mu naopak věnujeme větší pozornost. Jestliže přitom zpravidla preferujeme přístup recepční, ve velké řadě individuálních případů volíme i postup, který se dílu plně věnuje v okamžiku vzniku nebo neoficiálního vydání – nejčastěji v případech, kdy dílo vstoupilo do širší komunikace až po roce 1989.

Adekvátní vazbu mezi výkladem a charakterem literárních dějů bylo ostatně třeba hledat i tam, kde jsme museli rozhodnout o tom, jak budeme prezentovat jednotlivé větve české literatury. Zachovávali jsme členění na literaturu oficiální, neoficiální (samizdatovou) a exilovou, které vyrůstá z naprosto odlišných podmínek, v nichž autoři psali a díla vznikala, současně jsme se však snažili hledat organickou posloupnost textu, která by odpovídala vnitřní logice proměn literatury. Proto například při výkladu literatury sedmdesátých a osmdesátých let budeme věnovat pozornost nejprve literatuře samizdatové a exilové, v níž kontinuálně pokračovaly základní poetické tendence předcházejícího období, a teprve potom oficiální normalizační literatuře, která v dobovém kontextu znamenala zásadní, mocensky vynucený zlom...

...touto úvahou se ovšem dostávám od úvodu k prvnímu dílu, který držíte v ruce, k textu následujícího svazku.

Vážení čtenáři, klíčová část prací na tomto kompendiu vznikla v Ústavu pro českou literaturu Akademie věd ČR. Přesto ale naše *Dějiny* nemají ctižádost být

dějiny „akademickými“, pokud se tímto adjektivem označuje práce, která by chtěla završit dosavadní poznání a dát mu tvar obecně a jednou provždy platné zkameněliny. Naší ctižádostí nebylo normativně vyhlásit pravdu, ale vyslovit svůj příspěvek v nikdy nekončící diskusi. Proto jsme také pracovní text *Dějín* po několika let nabízeli širší odborné veřejnosti na internetu k nahlédnutí a připomínkám.

Od začátku až do konce práce na projektu jsme vycházeli z předpokladu, že kniha, která vzniká, je jen prvním nezbytným krokem, jenž má studentům a ostatním budoucím badatelům otevřít cestu a usnadnit jejich vlastní poznávání daného období.

Doufám proto, že čtyři díly *Dějín české literatury 1945–1989*, které tímto úvodem otevíráme, nepotká osud nečtené knihy a že se naopak stanou užitečnou příručkou, která vám bude inspirací a klíčem k jednomu z nejrozsáhlejších období české literatury a společnosti.

Pavel Janoušek